

olykor ironikussá, kioktatóvá válik.

Nótári Tamás bevezető tanulmánya és fordításai, amelyeket bőséges, a forrásanyag és a szakirodalom beható ismeretéről tanúszkodó jegyzetapparátus egészít ki, értékes adalékokat nyújthatnak nem csupán a medie-

visztika és a középletin filológia, hanem a szlavisztika és a középkori jogtörténet művelői számára is. GALÁNTAI ERZSÉBET

A magyar szociálpolitika alakulása a 20. században hazai és európai szemszögből¹

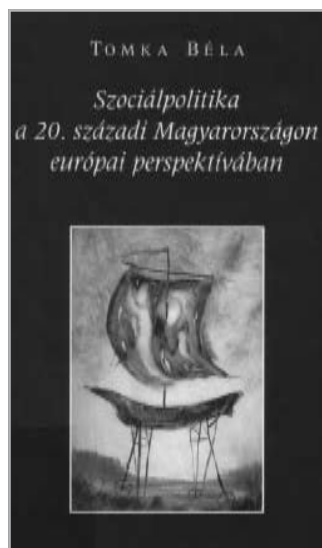
A társadalomtörténeti kutatásokon belül a szociálpolitika jelentős diszciplína, mely a szociális jogokkal, a szociális juttatásokkal, a jóléti állam fogalmával és annak változásaival foglalkozik. A társadalombiztosítási rendszerek kitűnő kutatási témát jelentenek, lévén, hogy a 20. század második felében, Európában a legfontosabb jóléti intézménnyé váltak. Magyarország esetében is meghatározó jelentőségű a szociálpolitika alakulása, figyelembe véve, hogy az állam egyik alapfeladatának tekintette a szociális jogok kiterjesztését, az ún. „rövid huszadik században” (1918–1990). Az összehasonlító vizsgálat érdekes kérdése, hogy ez hogyan viszonyul a nyugat európai tendenciákhoz. A téma relevanciáját mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Magyarország immáron az Európai Unió tagja.

A könyv szerzője részben oktatói tevékenységet folytat, részben pedig jelentős kutatási tapasztalattal és számos publikációval rendelkezik.² Főleg a társadalomtudomány területén végez alapkutatásokat, s a mű is ezt a palettát színesíti. A szerző műve módszertani megközelítésében, a vizsgált téma széleskörű áttekintésében, és rendszerezett

elemzésével hoz újat. Bár korábban már születtek hazai munkák, ezek azonban nem ilyen átfogóan és nem megfelelő módszertani következetességgel vizsgálták a témát, valamint a háború előtt készült hazai művek természetesen a vizsgált időszaknak csak egy részével foglalkoznak. A kommunista éra idején íródott művek, pedig politikai-ideológiai töltésük miatt egyoldalúak; a jóléti intézkedéseket kiváltó okokban a munkásszervezeteknek és a munkásszervezeteknek a valószínűsítésként nagyobb szerepet tulajdonítanak. A külföldi szerzők sokszor negligálják a kelet-európai régiót, ám ha mégis a vizsgálat tárgyává teszik, akkor nem egyszer általánosító következtetéseket vonnak le – természetesen a nyugati államokban alkalmazott módszereket használják. Nem veszik figyelembe a kelet-európai államok fejlődésének sajátosságait.

A szerző kísérletet tesz arra, hogy ezeket a tényezőket egyesítse munkájában, bár a II. világháború előtti időszak adathiánya nehezíti a teljes tényfeltárást.

A kötet szerkezete áttekinthető, jól tagolt, érthető a logikai érvelési rendszere. Egy hosszabb bevezető részből és hat fejezetből áll. Ezt egészíti ki a rövidítések táblázata, az interpretációt segítő táblázatok, végül, pedig a bibliográfia. A szerző egyrészt interdiszciplináris módszereket használ, így a

történelemtudomány hagyományos, egyoldalú témakezelését a többirétű megközelítési móddal váltja fel, másrészt felhasználja a komparatiztika módszereit is. Magyarország és Európa aszimmetrikus (az egyes nyugat-európai országokról kevesebb szó esik, mint Magyarországról) szociálpolitikai fejlődését vizsgálja fel és hasonlítja össze a már említett „rövid huszadik század” intervallumában, továbbá történetileg vizsgálja a szociális kiadások alakulását, a jóléti intézmények strukturális fejlődését, a szociális jogok és a programok szervezeti formáit, különös tekintettel a konvergens és divergens folyamatok elkülönítésére. A történeti rekonstrukció során a szerző a vizsgált időszakot a II. világháború előtti és azt követő periódusra osztja fel. A kötet fontossága az eddigieken túl, a nemzetközi kutatásban bevált módszerek meghonosítása, és további kutatások ösztönzése.

A bevezetésben az összehasonlítás választott módszereiről, a jóléti tipológiákról, a témára vonatkozó eddigi kutatásokról, a vizsgálat menetéről, kereteiről, és forrásairól tájékoztat a szerző. Ismerteti a konvergenciák és divergenciák (hasonló és eltérő folyamatok) elemzésének lehetőségeit, melyek a későbbiekben fontos szerephez jutnak. Az elemzés a nemzetközi vonatkozású kutatásokat is felvázolja a tipológiák tükrében, melyek közül Gosta Esping-Andersen, valamint Göran Therborn munkái a legfontosabbak.

Az első fejezetben a jóléti kiadások alakulását elemzi. Szót ejt az ILO (International Labour Office) és az OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) által mért adatok közt mutatkozó különbségekről, továbbá a magyar kiadások tekintetében kiemeli a KSH adatai alapján lehetséges utólagos GDP számítás fontosságát is a történeti összehasonlítás terén. Az összehasonlítás szempontjából az 1970-es és 1980-as évek divergenciáját hangsúlyozza, valamint a magyarországi szocializmus ilyen irányú ráfordításaival kapcsolatban megjegy-

zi, hogy rendszerük „legitimálása” miatt fordultak a társadalombiztosítási kiadások megnöveléséhez, anélkül hogy a szociálpolitika prioritás lett volna.

A könyv második fejezetében a jóléti állam szerkezeti jellemzőit tárgyalja a szerző. Kitér a biztosítások bevezetésének sorrendjére, és a nyugat-európai államokban történt létrehozásukkal párhuzamosan ismerteti ezen intézmények magyarországi kialakulását, fejlődését, szabályozását. A kommunista rendszer sajátos jóléti politikájának köszönhetően kialakult társadalompolitikai tendenciákat elemezve a szerző megállapítja, hogy az egészségügy terén Magyarország, Nyugat-Európaéhoz viszonyítva a II. világháború után divergált, a nyugdíjbiztosítások terén viszont konvergált.

A következő fejezet a szociális jogok fejlődését tárgyalja, melyben a társadalombiztosításra jogosultak körét, a jogosultság feltételeit és a juttatások relatív színvonalát vizsgálja. A támogatásban részesülők lefedettség bővülési körének fejlődését illetően megállapítja, hogy általánosságban az ipari munkásság került először a kedvezményezettek közé, majd a mezőgazdasági munkásság, s végül az önálló munkavégzők. A magyarországi rendszer esetében hangsúlyozza, hogy az, a németországi mintához konvergált, kivéve az 50-es évek közepén fellépő divergenciát, mely enyhe fluktuációt okozott.

Negyedik témakörként a tanulmány a szervezeti formák jellemzőit, és az ellenőrzési mechanizmusokat veszi nagyító alá. Kiemeli a három legfontosabb biztosítási formát: a kötelező biztosítást (kontinentális-korporatív típusra jellemző), az államilag támogatott önkéntes biztosítást, és az általános biztosítást. A mechanizmusok esetében kitér erősödő ellenőrzésükre, s ezzel párhuzamosan az ezt elősegítő intézményhálózat megteremtésére (Tomka 104). A tanulmány a társadalompolitika ezen szektorával kapcsolatban megjegyzi, hogy a szocialista kor-

mányzat a helyi önkormányzatok, mint a szociális szféra ellenőrző és érdekképviseleti szervei megszüntetésére törekedett. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a társadalombiztosítás működésének alig érvényesült a demokratikus kontrollja Magyarországon, ami erős divergens tényező Nyugat-Európához képest.

A mű utolsó fejezetében a jóléti intézmények továbbfejlődését meghatározó tényezőkről olvashatunk. A szerző a főbb megközelítési módok fontosságát hangsúlyozza (diffúziós folyamat, funkcionalizmus, OECD összetevő-analízis, és konfliktuselméleti megközelítés). Ő maga ezek közül a funkcionalizmus elméletét támasztja alá érvelésével, ugyanis ebben jutnak legnagyobb szerephez a szocioökonómiai változások, s megvalósulni látszik az „indusztrializmus logikája”, mely országhatároktól függetlenül érvényesül. Mindemellert a szintéziselmélet jelentőségét is hangsúlyozza, amely egyfajta „integrált pluralizmust” jelent a politikai és szocioökonómiai tényezők együttes hatásaként. E fejezet végén a szerző a konvergencia egy lehetséges okát ismerteti a politikai rendszerek hasonlóvá válásának folyamatában.

A jóléti állam fogalmának meghatározása során az európai modell alapelemeit alkalmazza, azaz Nyugat-Európában a szociálpolitikai elemzésekhez használt vizsgálati módszereket a magyar elemzési viszonyokhoz kalibrálja, s esetleg *mutatis mutandis*, kiegészíti. Sokszor azonban nem tisztázza, hogy a modell használata során milyen tényezők, és alapelvek szerint jár el. Az ILO és OECD adatbázisait alapul véve kialakított saját adatbázisában az adatokat pontosan és szakszerűen használja fel, azonban néha nem megfelelő tagoltsággal ismerteti azokat, ami megnehezíti elkülönítésüket. A munka – bár több ponton szűkszavú és néhol komoly háttértudást feltételez – mégis hasznos lehet az egyetemi diákok számára. A mű szövegére bizonyos pontokon szárazság, uniformizmus jellemző. A szöveg gördülékenysége néhol

akadozik, ami azonban a téma jellegéből, a téma tudományosságát övező kontextusból eredhet. A magyar tudományos írásokra még általánosságban nem jellemző sajátos összefogottság és stiláris purizmus tapintható ki a szövegen, sajtóhibák alig fordulnak elő. A korszerű tartalmi és formai igényességet a fogalmak megfelelő mélységű kifejtése kíséri, a bibliográfiai összefüggések jól szerkesztettek, és bőségesen tartalmaz elemeket a hazai és külföldi szakirodalomból.

Fontos kutatási irány lehet a jóléti állam rendszerét generáló faktorok elemeinek pontos tisztázása, működési mechanizmusaik megfelelő ismertetése. Ösz-szegezve elmondhatjuk, hogy a társadalomtörténet könyvtára hasznos és jó kézikönyvvé bővült. Remélhetőleg a témát tárgyaló többi könyvet is ilyen siker fogja kísérni. CORA ZOLTÁN

JEGYZETEK

¹ TOMKA BÉLA: *Szociálpolitika a 20. századi Magyarországon európai perspektívában*. Budapest, 2003, Századvég Kiadó. 217 p. A könyv szerzője a Szegedi Tudományegyetem Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszékének egyetemi docense.

² TOMKA BÉLA: *Családfejlődés a 20. századi Magyarországon és Nyugat-Európában: konvergencia vagy divergencia?* Budapest, 2000; TOMKA BÉLA: *Social Integration in 20th Century Europe: Evidences from Hungarian Family Development*. *Journal of Social History*, 35. évf. (2001) 2. sz. 327–348; TOMKA BÉLA: A jóléti intézmények fejlődésének meghatározói a 20. századi Európában – hosszú távú összehasonlítások néhány tanulsága. *Valóság*, 45. évfolyam (2002) 6. szám 55–68.; TOMKA BÉLA: *Social Security in Hungary in a Long-run and Comparative Perspective: Expenditures, Social Rights, and Organization, 1918–1990*. Arbeitspapiere des Osteuropa-Instituts der Freien Universität Berlin. Arbeitsbereich Politik und Gesellschaft. Heft 43. Berlin, 2002; TOMKA BÉLA: *Demographic Diversity and Convergence in Europe, 1918–1990: The Hungarian Case*. *Demographic Research*, 6. évfolyam (2002) 2. sz. 17–48; TOMKA BÉLA: A jóléti kiadások alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban, 1918–1990. *Statistikai Szemle*, 81. évf. (2003) 3–4.